

10 Op terroristenjacht

De aanslagen op de wtc-torens in New York en het Pentagon in Washington van 11 september 2001 hebben de wereld geschokt. De Verenigde Staten reageerden met een alomvatende strategie. Leger, politie, inlichtingendiensten, politiek en diplomatie, alles en iedereen werd ingezet in de nieuwe oorlog tegen het terrorisme.

De vijand kreeg al snel een gezicht: Osama bin Laden en zijn Al Qaeda-netwerk zouden achter de aanslagen zitten. Maar de 'nieuwe oorlog tegen het terrorisme' zou zich niet tot dit netwerk moeten beperken. Ook terroristen in Indonesië, de Filipijnen, Jemen, en de landen die ze ondersteunen, zoals Syrië, Soedan en Irak, worden door de vs als doel in de nieuwe oorlog beschouwd.

De vs zien een belangrijke rol weggelegd voor de inlichtingendiensten. Zij moeten de terroristische netwerken blootleggen en de financiering lamleggen. Als militair ingrijpen onmogelijk is, moeten de inlichtingendiensten zelf optreden. De CIA zou zijn 'licence to kill' weer terug moeten krijgen.

Een prominente rol

Ook in Nederland kwam een roep om een krachtdadig optreden van de inlichtingendiensten. Politici van bijna alle partijen bepleitten een uitbreiding van de dienst. Oud-minister van Binnenlandse Zaken Bram Peper was voor het samenvoegen van de BVD met de MID, en anderen, onder wie professor Arnold Heertje, wilden zelfs het principe van bewijsvoering omdraaien: je bent verdacht tot je je eigen onschuld kunt bewijzen.

De regering zat ook niet stil en bediscussieerde in de Stuurgroep Terrorisme haar reactie. Op 5 oktober 2001 presenteerde premier Kok het 'actieplan terrorismebestrijding', waarin een pakket van 43 maatregelen werd aangekondigd. De BVD krijgt inderdaad een prominente rol in de aanpak van terrorisme in Nederland.

Om te beginnen moet de dienst het roer omgooien en meer mensen vrij maken voor terreurbestrijding. De BVD en de Regionale Inlichtingendiensten krijgen daartoe meer mensen en middelen. De BVD stelde direct na de aanslagen van 11 september een operationeel crisisteam in, dat nauw ging samenwerken met de CIA, FBI en inlichtingendiensten in Europa.

Het ligt erg voor de hand om de BVD een belangrijke rol te geven in de bestrijding, maar is de manier van werken van inlichtingendiensten nu eigenlijk wel zo geschikt om terrorisme te bestrijden? Het is goed om hier nog eens duidelijk het onderscheid tussen politie en inlichtingendiensten te benadrukken. De politie spoort verdachten op, doet daarvoor veel onderzoek (ook als mensen alleen nog maar het idee hebben een misdaad te begaan, de pro-actieve fase), met het uiteindelijke doel om daders veroordeeld te krijgen.

Inlichtingendiensten zijn geen opsporingsdiensten. Zij bewegen zich vooral in de pro pro-actieve fase. Ze houden zoveel mogelijk staatsgevaarlijke mensen in de gaten, maar voeren daarnaast ook veel politiek getinte operaties uit. De middelen die ze daarvoor gebruiken zijn onuitputtelijk: manipulatie, infiltratie, opzetten van nep-organisaties, vervalsen van brieven, moorden, ga zo maar door.

De BVD was tijdens de koude oorlog erg actief om de CPN te manipuleren. Er werden valse kaderbrieven geschreven waardoor conflicten binnen de partij oplaaidden, er werd actief meegewerkt aan oppositie binnen de partij en er werd meegewerkt aan het opzetten van concurrerende partijtjes.

Provocatie en uitlokking

Ook over de acties van inlichtingendiensten tegen terroristen is inmiddels meer bekend.

Zo is over de Rode Brigades in Italië en de Duitse RAF veel gespeculeerd over mogelijke betrokkenheid van de inlichtingendiensten. Bekend zijn de grote twijfels rondom de ontvoering van de christen-democratische leider Aldo Moro waarbij het vooral opvallend was dat de Rode Brigades een kopieerapparaat van de Italiaanse inlichtingendienst gebruikten.

Leden van Action Directe werden in Frankrijk jarenlang door de Franse inlichtingendienst met rust gelaten terwijl deze wist op welke boerderij ze zich hadden teruggetrokken. In dezelfde tijd werden wel allerlei linkse groepen aangepakt.

In Duitsland zijn veel linkse organisaties aangepakt op grond van ‘ondersteuning’ van de RAF. In Nederland is zo’n poging ondernomen toen de journalisten van *Opstand* vervolgd werden voor deelname aan de RARA. In Italië en Spanje is het associëren van mensen met terroristen een veelgebruikte methode om actiegroepen aan te pakken.

De BVD schuwt bij terreurbestrijding provocatie en uitlokking niet en ook het laten doorgaan van aanslagen is een beproefd middel. Oud maar bekend is het voorbeeld van de BVD’er De Roo, die in januari 1973 de Rode Jeugd provokeerde door een wapen te leveren, waarop een informant de vingerafdrukken van een prominent lid moest zien te krijgen, zodat de beweging eindelijk vervolgd kon worden. Helaas voor de BVD’er liep het anders af: de informant vertelde zijn verhaal aan de pers en de dienst stond te kijk.

Een ander voorbeeld van provocatie is het geval van John Gardiner. In een gezamenlijke operatie van de BVD en de CIA infiltreerde deze man in 1983 en 1984 de het Vredes Actie Kamp tegen kernwapen in Woensdrecht. Hij brak in bij een Belgische kazerne en ontvreemde een aantal handgranaten, die hij vervolgens onder de actievoerders probeerde te slijten. Zijn bedoeling was meer dan duidelijk: mensen aanzetten tot harde actie, waardoor de beweging gecriminaliseerd kon worden. Geen enkele actievoerder peinsde erover de granaten aan te nemen.

Ook de Zaanstad afkomstige Lex Hester moest mensen uit de actiebeweging aanzetten tot het plegen van aanslagen. De in 1978 geworven man werkte meer dan twaalf jaar voor de PID/BVD en CRI. Hester vroeg diverse mensen of ze interesse hadden in springstof. Hij legde ook internationaal veel contacten en produceerde in opdracht van de BVD een blaadje, het *Info*, over de internationale gewapende strijd.

Ook in Nijmegen was in de jaren 1978 - 1981 een BVD-informant druk bezig mensen op te hitsen om geweld te gebruiken. In het boek – *Operatie Homerus — spioneren voor de*

BVD – beschrijft het *OBIV* de werkwijze van Cees van Lieshout. Zowel binnen het Rood Verzetsfront als bij actievoerders drong hij erop aan om wapens aan te schaffen. Ook drong hij er bij een actie tegen militair speelgoed op aan het speelgoed in de *v&d*, in plaats van erbuiten, in brand te steken. Bij een congres van de International Police Association in 1979 stelde hij voor een bom te plaatsen in de tent.

De *BVD* fungeerde op deze manier eerder als katalysator van terrorisme dan ter preventie ervan. Ook is de dienst niet vies van het simpel laten lopen van terroristen. ‘Om een betere informatiepositie op te bouwen’ vergoelijkt de *BVD* zijn optreden dan, maar politiediensten reageren niet altijd even gecharmeerd. Zo observeerde de *BVD* in 1985 al een tijdje het Rood Revolutionair Front, dat in Den Haag een aantal aanslagen pleegde. De dienst stond erbij en keek ernaar, en pas toen de Rotterdamse politie actief werd, volgde arrestatie van de daders.

Dit probleem van infiltratie en uitlokking zal zich in een ‘oorlog tegen het terrorisme’ vaak genoeg aandienen. Waar ligt nu de grens voor een ongecontroleerde dienst als de *BVD*? Zo mag de politie bijvoorbeeld niet met criminele burgerinfiltranten werken, de *BVD* wel? En hoever mag een infiltrant gaan met het plegen van een misdrijf? Moeten ‘lichte’ terreurdaden worden getolereerd om door te dringen tot de leiding van de organisatie?

Het zijn voor een deel vragen die ook opduiken als de politie deze taak verricht. Groot verschil is dat er bij de politie inmiddels een min of meer sluitend systeem van controle is. Bijzondere middelen mogen spaarzaam worden ingezet en moeten worden getoetst door de Centrale Toetsingscommissie (*CTC*) van het openbaar ministerie. Ook een verdachte blijft inzicht houden in hoeverre zijn grondrechten zijn gewaarborgd. Tijdens een proces moet de politie inzicht geven in gebruikte methodes, terwijl de *BVD* meestal volstaat met een vaag ambtsbericht.

In *Vrij Nederland* van 29 september 2001 stellen de advocaten Gerard Spong en Oscar Hammerstein dat de wetgeving in Nederland al meer dan genoeg mogelijkheden biedt om

potentiële terroristen op te sporen: ‘Via strafbaarstelling van het plegen van voorbereidingshandelingen, deelname aan een criminele organisatie, de wapenwetgeving, is een potentiële terrorist op dit moment al vele jaren in de gevangenis op te bergen.’ Gezien alle garanties voor verdachten ligt deze strafbaarstelling wel meer voor de hand dan de ondoorzichtige paden van de BVD.

Mensenrechten

De regering stelt in haar actieplan terrorismebestrijding dat de BVD nauwer moet samenwerken met andere inlichtingendiensten en Europol. Daar waar het gaat om westerse inlichtingendiensten lijkt de samenwerking nog het soepelst te lopen, maar met een internationale coalitie, vol landen waar mensenrechtenschendingen aan de orde van de dag zijn, is samenwerking eigenlijk uit den boze.

De BVD constateert dit zelf overigens al jaren in zijn jaarverslag. Over 2000 schrijft de dienst: ‘De intensiteit van een relatie met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten hangt af van een aantal factoren, zoals de vraag of een dienst in voldoende mate is ingebed in de overheidsorganisatie van een democratische rechtsstaat. Ook worden professionaliteit en betrouwbaarheid van de buitenlandse relatie beoordeeld. Voorts wordt bezien of juridische bezwaren bestaan tegen het aangaan van een relatie’. De BVD hamert er vooral op dat de door hem verstrekte inlichtingen niet worden doorgeleid naar andere diensten. Wel is hij in het kader van het opzetten van de directie Inlichtingen Buitenland al jaren bezig om de contacten met andere inlichtingendiensten uit te breiden.

Na de aanslagen van 11 september 2001 zijn de diensten waarmee moet worden samengewerkt, duidelijk van signatuur veranderd. Waar tot nu gold dat de samenwerking altijd binnen legitieme kaders moest plaatsvinden, zal de wens om terroristen op te sporen zeventien. Geheel nieuw is dit overigens niet, want ondanks de mooie woorden van de BVD en de wens van de Tweede Kamer om het mensenrechtenprincipe hoog te houden, ligt dat voor internationale samenwerking toch wat subtieler.

In antwoord op kamervragen van Leoni Sipkes en Tara

Singh Varma van GroenLinks op 18 juli 1995 stelde minister van Binnenlandse Zaken Dijkstal destijds al dat 'de vraag of onrechtmatig handelen van de Turkse of een andere inlichtingendienst samenwerking met de bvd uitsluit niet zomaar te beantwoorden is'. De samenwerking moet in ieder geval voldoen aan het Nederlands recht, 'maar daarbij spelen meerdere factoren een rol', aldus Dijkstal. 'Ook de gevolgen van niet-samenwerking zijn van belang, zo kan niet-samenwerken in verband met het voorkomen van terroristische activiteiten ook onrechtmatig zijn.' Met andere woorden: de bvd hoeft zich niets aan te trekken van de mensenrechtensituatie in een bepaald land als het gaat om terreurbestrijding. Professor Y. Buruma, hoogleraar strafrecht aan de Katholieke Universiteit Nijmegen toont zich verbaasd over deze uitspraak van Dijkstal. 'Van dit soort gedachten word ik heel zenuwachtig, het idee dat je je beroept op je plicht boeven te vangen kan nooit als vergoelijking dienen. Aan plichten zitten ook spiegelrechten, dat moet in balans zijn.'

De huidige internationale coalitie tegen terrorisme bevat een flink aantal landen waar mensenrechtenschendingen schering en inslag zijn. Saoedi-Arabië, Rusland, de Verenigde Arabische Emiraten zijn de meest in het oog lopende, maar hoe zit het met Tadzjikistan, Turkije en Pakistan? Toch zal de bvd intensief informatie met deze landen uitwisselen, mét het risico mee te werken aan het schenden van mensenrechten.

In veel van deze landen worden oppositiebewegingen al snel in verband gebracht met terrorisme. In de wereld van de inlichtingendiensten bepaalt het credo 'voor wat hoort wat' de samenwerking. De eigen politieke invalshoek, over wat terrorisme is en hoe het bestreden dient te worden, voert ook de boventoon. Neem bijvoorbeeld Turkije, dat een povere parlementaire traditie heeft en oppositie of afscheidingsbewegingen al snel het predikaat terrorisme geeft. De aan deze bewegingen gelieerde politieke organisaties in Nederland worden hier te lande getolereerd, mits er geen misdrijven in het spel zijn. En zal Turkije nu echt nauwer samen gaan werken met de bvd als Nederland zijn grootmoedig beleid handhaaft?

Ook tal van westerse landen hebben een regime van terreurbestrijding waar Nederland zich tot nu verre van heeft

gehouden. In de BVD-nota *Terrorisme aan het begin van de 21e eeuw* (juni 2001) legt de dienst zelf uit waarom dat zo is. ‘De ervaringen uit de zeventiger jaren hebben geleerd dat het tot terrorist verklaren van politiek gewelddadige activisten, met de daarbij behorende overkill van justitiële en politieke maatregelen, in ernstige mate radicaliserend kan werken.’

Deze houding verklaart wellicht waarom ook organisaties als de Iraanse volksorganisatie Mujaheddin in Nederland volkomen legaal kunnen bestaan. Zij komen echter wel voor op de jaarlijks gepubliceerde lijst *Foreign terrorist Organisations* in de vs. De kans dat de Nederlandse aanpak sneuvelt in het internationale krachtenveld is erg groot. De Verenigde Staten zullen er alles aan doen om hun visie op terrorisme op te dringen aan de landen van de coalitie.

Spanje wil nu eindelijk wel af van de ETA, Rusland zit nog steeds met die lastige Tsjetsjenen, Griekenland zit nog met een terroristische splinter en ook de IRA is wat betreft Groot-Brittannië nog niet uitgevochten. Buruma: ‘Al een aantal jaar wordt er in Europa gewerkt aan meer geformaliseerde banden tussen inlichtingendiensten. Daar komen ook impulsen waar we niet op zitten te wachten. We zitten in Europa met een groot aantal nog minder transparante diensten dan de BVD, zoals bijvoorbeeld in Frankrijk, Engeland, Italië of Spanje. Je raakt volledig het zicht kwijt als dat verder geformaliseerd wordt.’

Geen enkele inlichtingendienst wordt zodanig gecontroleerd dat de betrouwbaarheid van zijn gegevens te checken valt. In Nederland is er geen kamerlid of minister die kan inschatten hoe betrouwbaar de registraties bij de BVD zijn. Uit via de Wet Openbaarheid van Bestuur vrijkomen persoonsdossiers blijkt dat de dienst in ieder geval in de periode van de koude oorlog veel fouten maakte. Mensen zaten ten onrechte in bestanden of feiten werden aangedikt.

Een van de weinige gedegen analyses van de kwaliteit van de BVD-registraties is *De BVD en inlichtingenrapportages* (1996) van Giliam de Valk, die moest vaststellen dat ‘fouten, vertekeningen, suggestieve en vage termen, afwezigheid van beleidsrelevante conclusies, en aanbevelingen een terugkerend probleem waren bij onderzoeken en rapportages van de BVD’. Andere westerse landen zijn beslist niet terughoudender bij

het registreren van 'staatgevaarlijken'. Duitsland staat al sinds de jaren zeventiger bekend om de grote hoeveelheid registraties, en ook Spanje, Italië, België en Frankrijk weten de computers van hun inlichtingendiensten te vullen.

Juist het oncontroleerbare karakter maakt de uitwisseling van deze informatie erg gevoelig. Met het voorstel van de Europese Commissie om in heel Europa terrorisme strenger aan te pakken is het ook nodig om na te denken over de waarborgen van verdachten. Bij een uitgebreidere nauwere samenwerking van inlichtingendiensten komen die rechten steeds meer in het geding.

De regering wil ook dat de BVD nauwer gaat samenwerken met de politie. De Raad van Hoofdcommissarissen moet een plan van aanpak ontwikkelen om de informatie-uitwisseling tussen politie en BVD te verbeteren. Gedacht wordt aan het opzetten van een nieuwe structuur. De samenwerking moet zich richten op preventie van terrorisme, zo stelt de regering, onder andere door het 'verbeteren van de informatiepositie van politie en inlichtingen- en veiligheidsdiensten'. Uiteindelijk moet het leiden tot een gerichtere opsporing van terroristen. De capaciteit van de opsporingsdiensten (de kernteams, KLPD en OM) wordt dan ook uitgebreid.

In eerste instantie moet ook hier het roer om: minder onderzoek naar georganiseerde misdaad, meer onderzoek naar terrorisme. De regering wenst vooral een versterking van de analysecapaciteit (zowel KLPD als BVD) 'om de voordelen van samenwerking in een zo vroeg mogelijk stadium optimaal te kunnen benutten'. Ze wil laten onderzoeken of er een relatie is tussen mensensmokkel en terrorisme en zelf maatregelen treffen om illegale immigratie ('waaronder mogelijk terroristen') tegen te gaan. De Task Force Mensensmokkel wordt dan ook uitgebreid. Waarschijnlijk krijgt de Afdeling Terrorismen en Bijzondere Taken (ATBT) van het KLPD hierin een doorgreeffunctie. Reeds op 15 februari 1999 ondertekenden het hoofd van de BVD, Sybrand van Hulst, en de voorzitter van het College van Procureurs-Generaal, Mr C.R.L.R.M. Ficq, een convenant dat de samenwerking tussen de BVD en de ATBT (destijds DBRZ) regelt. Vastgelegd werd hoe gezamenlijk analyserapporten moeten worden opgesteld 'om situaties

waarin door een gebrek aan vergelijking van de beschikbare informatie (terroristische) acties niet tijdig worden onderkend, voorkomen moeten worden'. De samenwerking moest daarvoor 'verder geïntensiveerd worden, en niet alleen informatie uitwisselen, maar ook informatie bundelen in gezamenlijke, uitsluitend voor intern gebruik, te vervaardigen analyserapporten'.

De versterking van de samenwerking met de politie zal dus voornamelijk gestoken worden in het nog verder aanhalen van de banden met de Kernteams. De positie van BVD-liaisons, die bij grote onderzoeken meelopen om te kijken welke informatie van belang is, zal verder worden uitgebouwd. Het zal een stroom van oncontroleerbare informatie opleveren.

Ook moet de BVD meer gaan aftappen en decoderen. Volgens de regering maken 'terroristen namelijk intensief gebruik van de moderne technologie'. Enkele projecten worden nu versneld uitgevoerd: de regelgeving over de aftapbaarheid van internetproviders, de toegang van de overheid tot cryptovoorzieningen bij zogeheten Trusted Third Parties en de invoering van het Nationaal Actieplan Digitaal Rechercheren. Verder dient de BVD de capaciteit om satellietverkeer af te kunnen luisteren uit te breiden (er was juist een inkrimping voorzien) en moeten BVD en politie toegang krijgen tot verkeersgegevens van telecom- en internetproviders. Dit opent onder andere de mogelijkheid om met terugwerkende kracht te kunnen zien van welke plek iemand met zijn of haar mobiele telefoon heeft gebeld. Ook eenieders surf- en e-mailgedrag kan hiermee vastgelegd worden.

Gecombineerd met de nieuwe WIV creëert de overheid hiermee een Nederlandse variant van het Echelonsysteem. Het betekent een fikse aantasting van de privacy van erg veel mensen, waarbij het de grote vraag blijft hoe effectief dit alles eigenlijk is tegen terroristen. Versleuteling van berichten zal voor hen namelijk altijd mogelijk blijven. In feite schept de overheid een soort nep-veiligheid waarbij essentiële grondrechten, zoals het recht op vertrouwelijke communicatie in het geding komen.